

Muszatics Péter

KELET-KÖZÉP – EURÓPAI VÁROSPORTRÉK II.

LEMBERG – OROSZLÁNOK A ZÓNÁBAN

Ha valaki meg szeretné érteni, mi a különbség Közép- és Kelet-Európa között, javaslom, keljen át a lengyel–ukrán határon. A mindössze egy kocsiból álló, lezárt vonat lassan gördül át a vashídon. Kiszállás után a kordonok között előre araszolva egy csupa üveg és tükör fülkébe kerülök, ahol alaposan szemügyre vesznek, ellenőrzik az útleveletem, majd intenek, és továbbmehetek a következő, nagyobb helyiségbe, ahol egy széles, jól megvilágított pultra ki kell pakolnom poggyászsom tartalmát, miközben utam céljáról faggatnak. Ha mindent rendben találnak (és nem tudhatjuk, így lesz-e, mert könnyen elveszhetünk a törvények és szabályok titokzatos és érthetetlen labirintusában), csapóajtó csukódására emlékeztető hangon lepecsételik az útleveletem, majd kinyílik egy kis, kopott farostlemez ajtó, és beléphetek Ukrajnába. Azaz a zónába: az egykori Szovjetunióba.

Bizarr terembe jutok, ahol egy óriási kommunista falikép diadalmas alakjai előtt a határátkelők tarka csoportja tűnő árny benyomását kelti. Az öntudatos parasztokat, izmos munkásokat, katonákat és acélos tekintetű űrhajósokat ábrázoló kép – címe: *A világ béke* – mellett taxisok és csencselők bombáznak ajánlataikkal. A benyomások és érzetek ellenőrizhetetlen és kaotikus kompozíciójához a mellékhelyiség orrfacsaró bűze szolgáltatja az alaptónust. Előbb egy rozsdás sárga buszra, majd egy rozsdás szürke kisvonatra szállunk. A *Sztalker* képei vissza-visszaköszönnek az út során, mintha valóban Tarkovszkij filmjében és az ott ábrázolt zónában járnánk. A sínek mellett óriásira nőtt virágok, vezetőkkötegek, befejezetlen, elhagyott házak és gyárak tűnnek el. A birodalom összeomlott, de virtuálisan, úgy tűnik, még él. A zónába való belépés kísérteties, egyszerre kerülget a déja vu érzése és az ismeretlen terület felfedezésének izgalma.

A bűzös és zajos vonaton fejkendős parasztasszony ül mellém, óriási kosarakban és vödörökben viszi áruját a piacra. Szemben a kényelmetlen műanyag padra vidám munkástársaság telepedik, egyikük azonnal keverni és osztani kezdi a kártyát, mellettük háztisztaság öregember támaszkodik a botjára, néhány perc múlva már büszkén mutatja a cserfes parasztasszonynak a frissen szedett gombát. Hosszú az út, az utasok gyorsan cserélődnek. A zóna nagyon is emberi: tele van élettel.

Ukrajna, mint a neve is mondja, határ- vagy végvidék. Az átmenet földje. És amikor a végtelennek tűnő vonatút után megérkezünk Lembergbe, mégis úgy tűnik, mintha – visszatértünk volna Európába. Mintha visszatértünk volna Közép-Európába. A gyönyörűen felújított, kupolás vasútállomás az Osztrák–Magyar Monarchia idején épült, amikor a mostani ukrainai hírekben gyakran emlegetett város Galícia osztrák tartomány fővárosa volt. Lemberg olyan, mint egy zárvány a zónában. Mementóváros, ahol ember a talpán, aki képes kibogozni a múlt szövevényes szálait.

A várost egykor Lwównak hívták, a 14. századtól egészen a II. világháború kísérteties előestéjéig Lengyelország része volt. Osztozott a Lengyel Királyság sorsában: amikor Poroszország, Ausztria és Oroszország a 18. század végén felosztotta maga között a területeit, Lwów és környéke Ausztriához került. Ettől kezdve Bécsből kormányozták. Létrehozták a Galíciai Királyságot, a várost pedig átnevezték Lembergnek. Galícia az Osztrák Császárság legnagyobb tartománya volt, Lemberg pedig a császárság egyik legnagyobb városa. A birodalom összeomlása után a független Lengyel Köztársaság része lett. A szovjet Lvov 1939-ben jött létre, amikor a Molotov–Ribbentrop-paktum értelmében a náci Németország és a Szovjetunió fölosztotta a köztük lévő területeket. Az ukrán Lviv pedig, melynek neve a vasútállomáson olvasható, a birodalom összeomlása után, 1991-ben.

A vasútállomás olyan, mint egy palota; pompája a Habsburgok dicsőségét hirdeti, de méreteinek túlzó arányai, csúcsíves, sátorszerű kupolái mintha már a Kelet hatására utalnának, Bizáncra és Moszkvára. Az I. világháborút megelőző évtizedekben Lemberg garnizonváros volt, mozgósítási terep a cárok birodalmának határán, a II. világháború után hasonló szerepet töltött be a Nyugat ellen fegyverkező Szovjetunióban; előbb Bécs egyik legkeletibb, majd Moszkva egyik legnyugatibb végvára volt. Közben pedig, a nagyhatalmak közönyös vagy cinikus tekintetétől kísérve, nemzetek viaskodtak benne.

A nevek útvesztőjéből éppolyan nehéz szabadulni itt, mint a történeleméből. Lwów–Lemberg–Lvov–Lviv – a nevek és a mögöttük húzódó történetzálak mintha nem állnának össze egyetlen szöveggé, inkább össze-vissza foltozott mintázatú vászonnak tűnnek. Mindenki másképp mesél – az én interpretációm, természetesen, személyes és töredékes lesz. Megpróbáltam egyenként szemügyre venni a szálat: az ukránok, a lengyelek, az osztrákok, a zsidók verzióit. Bár évszázadokig éltek egymás mellett, nem nagyon figyeltek a másokra, nem nagyon érdekelte őket a másik története. A 20. században, nem várt ráadásaként, az ideológiák harsány színei is a szövegre kerültek, időről időre lefedték a korábbi mintákat.

A város a 14. századtól a Lengyel Királyság – és egyben a Nyugat – keleti kapuja volt, népek, vallások és áruk tranzitállomása az Európát Ázsiával összekötő fő szárazföldi útvonal mentén, a nyílt kelet-európai alföld szélén. „Város” volt, kétségtelenül, azaz nem felhizlalt falu vagy porfészek, európai város, ahol sok nemzet fiait telepedtek le. Például a krétai Konstantin Korniaht, aki borral, mézzel üzletelt és a német városok, a lengyel király meg a szultán között közvetített, aztán a két firenzei: Ripo Ubaldini és Roberto Bandinelli – utóbbi az uralkodó engedélyével postamester lett –, vagy a magyar kereskedő, Boim György, aki a polgármesterségig vitte. Kelet-Európa végtelen síkságai felől időről időre hódítók bukkantak föl: moszkvaiak, tatárok, oszmán csapatok próbálták elfoglalni és megsarcolni Lwówt. Az ugyanebből az irányból érkező kereskedők pedig kénytelenek voltak megállni a Ryneken – mostani ukrán nevén: Rinokon –, a négyszög alakú piactéren, és felkínálni a Kelet áruit: a lehetőfinom selymeket, az acélpengéket, a ritka fűszereket. A sztyeppékről, Perzsiából, a Kaukázus vidékéről, az Oszmán Birodalomból érkezett kincsek innen kerültek Nyugat-Európába. A közvetítésből származó jövedelemből itáliai és németalföldi mesterek reneszánsz házakat építettek a piactéren,

melynek északi oldalához kapcsolódott az örmény, a délihez pedig a zsidó negyed. Az egyik piactéri ház a velencei követé volt, homlokzatán városa szárnyas oroszlánjával – Lwów hasonló szerepet töltött be a szárazföld belsejében, mint Velence a tengeren. A jelképük is azonos: az oroszlán, bár az itteninek nincsenek szárnyai. Lwów latin neve Leopolis: oroszlánváros. A piacon a kereskedők, éppúgy, mint Velencében, büszkén viselték városaik és nemzeteik pompás ruháit. A kozmopolita életérzés és világfelfogás sokáig meghatározó volt Leopolisban.

A Rynek legpompásabb palotája Korniakté volt. A 17. században a lengyel királyok rezidenciája lett: dísztermeiben, a finom rokokó bútorok között, Itáliát idéző árkados udvarában, majd Bandinelli szomszédos reneszánsz, díszes mennyezetes házában a görög istenek és római farkasok szobrai, arisztokraták portréi között a gyanútlan látogató nehezen érti meg, hogy a görög és itáliai polgárok, lengyel és osztrák uralkodók és nemesek kincsei mit keresnek egy ukrán városban. A tér másik sarkán lévő történeti múzeum pedig, ha lehet, még jobban összezavarja: a kiállítás kizárólag ukrán perspektívából mutatja be Lwów történetét, a hatszázéves, 1939-ig tartó lengyel időszakot kitérőként, történelmi tévedésként ábrázolva, „az ukránok szabadságáért és függetlenségéért tett erőfeszítésekre” helyezve a hangsúlyt. A múzeum olyan egyoldalúan mesél, hogy a látogatóban felébred a kíváncsiság: mi lehet az igazság? Kinek higgyünk? Az útikönyvek és a város által kiadott prospektusok sem segítenek az eligazodásban. Arról, hogy mi történt itt a 20. század közepéig, kevés szó esik – és ezek a szavak is csak félig-meddig igazak. Heteket tölthetünk a városban anélkül, hogy tisztában lennénk tartózkodási helyünk identitásával. Az ukrán Lviv önképébe Lwów nem illik bele – Ukrajna a város lengyel évszázadairól nem hajlandó tudomást venni.

Bizonyos tényeket persze nem lehet manipulálni. Például azt, hogy a piactér közepén álló Városháza tornyán 1404 óta van óra – amely 1945-ig nyugati időszámítás szerint járt. A régi torony a 19. század elején összedőlt – az ágaskodó, aranyozott oroszlánnal és a lengyel sassal ráomlott az épületre. Az új Városháza 1830-ban, már Ausztria uralma alatt, bécsi stílusban épült. A teret az osztrákok Ringnek hívták, négy sarkában görög-római istenek szobrai – Neptun, háromágú szigonyával, Amphitruón, Diana, oldalán kutyájával és a lándzsás Adonisz – óvták a várost.

A piactér szabályos, zárt, támasztékos házai mögött minden irányban templomtoronyok sokasága emelkedik. Mind keresztény, de mind más egyházat szolgál – szinte lehetetlen kiigazodni a felekezetek útvesztőjében. A városnak három érseke van: egy örmény, egy görög katolikus és egy római katolikus. A kelet-nyugati szembenállás idején, az 1960-as évek elején az ausztrál Morris West különös regényt publikált, *A halász cipőjét*, amely bestseller lett. Hőse egy galíciai pap, Lemberg érseke, akit Rómában, általános elképedésre, pápává választanak. A könyvet 1968-ban Anthony Quinn főszereplésével filmesítették meg. Pontosán tíz évvel később Rómában egy galíciai papot választottak pápává – Karol Wojtyłát. Az „egy távoli országból” érkezett krakkói érsek – pápaként II. János Pál – igazi története legalább annyira tanulságos, mint a New York-i sikerlistára került fikciós mű. Az irodalom néha játékosan és öntudatlanul, de hátborzongató pontossággal vetíti előre a jövőt. A távoli, kommunista országból Rómába került pápa

hozzájárult a kommunizmus bukásához. „Ne féljete!” – mondta milliós lengyel közönségének 1979-ben. És attól kezdve sokan nem féltek – rabtartóik kezdtek félni tőlük.

A város legtöbb temploma zárva volt a szovjet időkben. A jezsuitáké például poros könyvraktár volt évtizedekig, a dominikánusoké pedig az ateizmus múzeuma. Azóta mindkettőt visszaszentelték – előbbi görög katolikus, utóbbi ortodox lett. A piactér sarkában áll a lengyelek római katolikus temploma – lengyel feliratokat csak itt láttam. A Szent Bernát-katedrális reneszánsz homlokzatán csak a lengyel és a litván címer emlékeztet a régi időkre, már nem római katolikus szertartások zajlanak benne.

A lengyel Lwów eltűnt, de az osztrák Lemberg sem volt szerencsésebb. Emléke például egy házfalra firkált, ártatlannak tűnő, friss „Viva Lemberg! Viva Galicia!” felirat formájában bukkan elő. Az osztrák „Galícia” – teljes nevén: Galíciai és Ladomériai Királyság a Krakói Nagyhercegséggel, Auschwitz és Zator Hercegséggel – fikció volt, egy elfeledett középkori fejedelemség raktáron lévő történelmi rekvizitumaiból tákolták össze a 19. század elején. A Habsburgok a Lengyel Királyságot felosztó cinikus alkuk során arra hivatkoztak, hogy a terület egykor, rövid ideig, a Magyar Királyság része volt, mindez azonban nem volt több szemérmetlen öngazolásnál – hasonlóan a Szovjetunió, majd Ukrajna 20. századi szólamaihoz, melyben „ösi jussként” próbálták a területhez való jogukat igazolni. A „Kronland” identitása meglehetősen ingatag volt. A provinciát a távoli Bécsből irányították, sok nép és néptörzs lakta, a többséget a lengyelek, az ukránok, a ruszinok és a zsidók alkották. A Habsburgok, régi szokásuk szerint, bizonyos nemzeteknek előjogokat adtak, másokat a háttérbe szorítottak, majd a háttérből figyelték a privilegizáltak és az elnyomottak küzdelmét, és csak akkor léptek közbe, ha az feltétlenül muszáj volt. Galícia irányításában az uralkodó, Ferenc József a lengyelekre támaszkodott. Egymást érték a politikai botrányok, és a többi nemzet érdekképviselője (finoman szólva) nehezen érvényesült, de a lengyel arisztokrácia előtt megnyitlak az érvényesülés kapui. A pompás, hatalmas Landhausban, a szejmben is ők domináltak. A három részre osztott Lengyelország elitje – elhallgattatva az ukrán, a ruszin és a zsidó hangokat – itt, ha Bécs által korlátozottan is, szóhoz juthatott.

Az osztrák Lemberg új központja a piactértől nyugatra alakult ki. A széles és hosszú, parkszerű tér éppúgy sok nemzet találkozóhelye volt, mint korábban a Rynek, de a társadalmi és gazdasági élet új színterei a korszak körül elhelyezkedő kávéházak, a nagyáruházak és a bankok lettek, meg – csúcán arany pálmaággal – a fényűző színház, amelyet bécsi mintára építettek. És a csillogó, nagyvárosias szállodák: a George, a Grand, az Imperial – utóbbi ihlette Bíró Lajos hasonló című regényét, melyet többször megfilmesítettek, köztük, már *Öt lépés Kairó felé* címmel, Billy Wilder rendezésében. A hétszeres Oscar-díjas Wilder maga is Galícia szülőtte volt – ha összegyűjtenénk azokat a stúdiófőnököket, producereket, rendezőket, zeneszerzőket, színészeket, akik innen származnak, fél Hollywood rajta lenne a listán. A legnagyobb osztrák provincia a közép-európai zsidóság *reservoirja* volt, ami a 19. század végén afféle átmeneti állomássá vált. A becsvágyók és tehetségesek előbb Bécsbe és Budapestre mentek, majd a 20. században a *Galitzianerek* meghódították a világot. Elmentek, és nem vágytak vissza szüleik és nagyszüleik földjére, a zárt gettó szűk, piszkos utcáiba, a nyüzsgő tartományi fővárosba, de később nosztalgi-

kusan újra és újra felidéztek a Café Centrált, a Soczek cukrászdát, a Naftuła éttermet, Igel úr vagy Połoniecki úr könyvkereskedését, az egymásba olvadó lengyel, jiddis, ukrán és ruszin ízeket és hangsúlyokat.

Galícia régi térképén a tartomány legnyugatibb peremén Közép-Európa egyik legfontosabb közlekedési csomópontjának nevét betűzhetjük ki. Auschwitz, természetesen, nem közlekedési adottságai okán lett ismert. Ferenc József, „Auschwitz hercege” még rémálmaiban sem gondolta, mi fog itt történni néhány évtizeddel később. A tartományi központ lakóinak nagyjából harmadát alkották zsidók, tizenhét zsinagóga volt a városban – főleg a falakkal védett gettóban –, a leghíresebb, az Aranyrózsa, az itáliai Paulus Fortunatus műve, számos más közép-európai imahely mintájául szolgált. A középkori firenzei mester neve nem bizonyult jó előjelnek: 1943-ban, miután a nácik deportálták a város zsidó lakosságát, az Aranyrózsát is lerombolták. Csak az alapfalai állnak egy gazos, palánkokkal körbevett telken. Az egykori gettó területe romhalmaz, maga az üresség. Nem mementó: nincs tere az emlékezésnek és a történet elmondásának sem.

Az osztrák Lemberg a Monarchia összeomlásakor szűnt meg, a zsidó 1943-ban, a lengyel Lwów pedig 1945-ben, miután bevonult a Vörös Hadsereg. A város a Szovjetunió része lett, lengyel lakóit – azaz népességének felét, mintegy százezer embert – áttelepítették az egykori Breslauba, lengyel nevén Wrocławba. Úgy is mondhatjuk, hogy Lwów Wrocławban él tovább. Lengyelországot egyszerűen kétszáz kilométerrel nyugatabbra tolták. A volumenében csak a Római Birodalom összeomlása utáni népvándorláshoz hasonlítható áttelepítések során a Németország és Oroszország közötti területeken összesen mintegy tizenöt-húszmillióan hagyták el a szülőföldjüket, és kényszerültek máshol gyökeret eresztetni. Volt, akinek sikerült, volt, akinek nem. Nemcsak az emberek költöztek, az intézmények is: a teljes lwóvi egyetemet – oktatóival, könyvtárával, gyűjteményeivel együtt – szintén Wrocławban telepítették le, éppúgy, mint újságokat, a rádiót, múzeumokat és az Ossolineumot, Lengyelország egyik legfontosabb könyvtárát és tudományos kutatóintézetét. És ha a lwóvi lengyel dialektusra vagyunk kíváncsiak, szintén Wrocławba kell mennünk: a bécsies, lágy beszédstílus, melyben ukrán, ruszin, jiddis és magyar szavak is vannak, ott néha, még egy ideig, hallható.

Witold Szolginia *Az a Lwów* címmel nyolckötetes monográfiában örökítette meg a régi várost. Hasonlít ez Rudolf trónörökös vállalkozásához, *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című sorozathoz, melynek huszonegy kötete a megjelenés óta szétesett birodalom enciklopédiája. A nosztalgikus és monumentális összegzésben van valami közép-európai nagyot- vagy mindenmondási vágy – Robert Musil is például *A tulajdonságok nélküli ember* ezerötyszáz oldalán végső, lepárolt összegzést kívánt adni az elsüllyedt Monarchiáról. Szolginia nemegyszer poétikus monográfiáját lapozva szinte életre kelnek az emberek, a házak, a negyedek, a szagok és a színek – az a város, amelyet főleg lengyelek laktak.

Zbigniew Herbert, aki 1924-ben született Lwówban örmény-osztrák eredetű lengyel családban, nem volt a nosztalgikus Közép-Európa-mítosz, a 20. század végén különösen divatosá vált irodalmi és politikai irányzat híve. Herbert mintha menekült volna Közép-Európa terhéől: a történelem terhéől. A század egyik legnagyobb költőjének alapélménye volt az 1939-es lengyel összeomlás, amikor nyugatról német, keletről orosz

csapatok özönlötték el hazáját. Sem a németek, sem az oroszok nem kegyelmeztek iskoláinak, így „földalatti” gimnáziumban és egyetemen tanult. Itt – miközben „fönt” tombolt a háború – antik görög és római minták voltak rá nagy hatással. Egy teljesebb életet elő és napfényesebb világ mítoszai adtak neki fogódzót a jelenben való eligazodásban. Később, amikor bejárta Nyugat-Európát és a görög mitológia helyszíneit, „barbárnak”, a provincia faragatlan fiának érezte magát a „kertben” (*Barbár a kertben* – ez egyik esszé-kötetének a címe), pedig a valóságtól mi sem állt távolabb. Kétségtelen, hogy ami egy görögnek vagy rómainak természetes, neki tanult volt. Mégis szuverén, átélt élménnyé vált, sőt a „kint és bent” érzete – az, hogy (Herbert legalábbis így érezte) ő félig-meddig betolakodó, szegény és távoli rokon, aki Európa pereméről érkezett – kifejezetten hasznára volt a megértésben.

„A nép, amelyik elveszti az emlékezetét, elveszti a lelkiismeretét is” – mondta Zbigniew Herbert. „Lelkiismerete csak annak van, aki emlékezik.” A monográfiaíró Szolginiát az író egyszer „a város és a temető őrének” nevezte. Az a Lwów, amely a halványodó emlékekben és könyvekben él, mítosz lett nemcsak a zsidók, a lengyelek számára is. A város üresen maradt. A régi lakók helyére ukránok és oroszok költöztek, az utcákat átnevezték, a templomokat bezárták, a gazdátlan épületekbe új intézmények kerültek. Lvov szovjet város lett a periféria periferiáján, a vasfüggöny mögött, a zónában.

Az a Lviv, az ukrán város, melyben sok évtizeddel később, a jelenben sétálok, néha legalább olyan irreálisnak tűnik, mint a zsidó és lengyel emlékek Lembergje és Lwówja. Az egyik téren, nem messze a várost alapító Danilo herceg lovasszobrától, szép cigánylány hegedül. Danilo herceg dalát játssza *A víg özvegyből*, széles és kifejező mozdulatokkal – megérinti a közönséget, megtapsolják. A dallam felbukkanása éppen itt és most talán nem is a véletlen műve: a történelmi víziók többsége csakugyan operettszerű. Az ukránok által mesélt várostörténet, amelyből eltávolították a deportált és kitelepített tízezrek történeteit és szimbólumait – de a szovjet évek emlékeit is –, néhol összefércelt operettlibrettóra emlékeztet. Az imént említett középkori „Danilo herceg” például nem „ukrán herceg” volt, bármit állítson is a város által kiadott színes prospektus – Ukrajna és az ukrán nemzet eszméje az ő idejében még nem létezett. „Aki nem tud beszélni, üvölt” – nem emlékszem, ki mondta ezt, de igaznak tűnik. Ukrajna is üvölt. Ez néha suta és félelmetes, de érthető. Érthető, mert emberi. Az, akit sokáig elnyomtak, hallgatásra ítétek, artikulátlanul, formátlanul, mélyről, nagyon mélyről, háború, atomkatasztrófa, éhínség poklából kiált, hogy elmondja a bánatát és az igazát. Emberi ez, túlságosan is emberi. Ilyenkor türelmesen hallgatni kell.

A kozmopolita, „nemzetekfeletti” Lemberg vagy Leopoldis álomkép. Az oroszlánvárosra csak a számtalan kisebb-nagyobb, szinte minden sarkon felbukkanó régi oroszlánuszobor emlékeztet. A sztoikusok eszménye, a kozmopolita ember is álomkép: az ember, aki életét a kozmossszal és a polisszal: a világgal és a várossal összhangban éli, mert tudja, hogy a világot magasabb törvények vezérlik, és csak akkor tud harmonikusan élni, ha városában, azaz szűkebb közösségében is hatnak ezek a – többnyire íratlan – törvények. Az ókor óta persze számtalanszor változott a „kozopolita” szó jelentése. A sok szép eszme az „összhangról” és a „magasabb törvényekről” egy nacionalista számára ér-

telmezhetsen „gyökértelenség”. Az pedig meg sem fordul a fejében, hogy valójában a nemzeti eszmék múltba vetítése árulkodik a fogódzók hiányáról. Konok és mosolytalan magabiztosságában aztán az igazság egyedüli letéteményesének képzei magát.

„Igazság” és „igazságtalanság”: a történelem és a hatalom érveit nem lehet hétköznapi koordinátarendszerben értelmezni. Lviv sorsáról többnyire tárgyalóasztalok mellett döntöttek – az erkölcs törvényeit és eszményeit nehezen kérhetnénk számon az országhatárokról döntő nagyhatalmaktól. Magasabb törvényszerűségek ismeretét annál inkább. A bécsi kongresszuson Európa országainak sorsát meghatározók ezekkel még valamelyest tisztában voltak, az I. és a II. világháború után ülésezők már aligha. A „jó béke” illúzió lett, a politika művészete durva és kegyetlen erőjátékká vált. Valaha több volt: a „város”, a polisz testetlen víziója és elpusztíthatatlan emléke mintha néma kísértetként lebegne a házak fölött. Nem kapunk választ a kérdéseinkre – ahogy Tarkovszkij hősei sem a *Sztalker*-ben. A zóna, az átmenet földje itt sem adja a titkát. Mielőtt eljöttem Lvivből, és a piactéren egy méltóságteljes oroszlán- és a kecses Diana-szobor mellett üldögéltem, kezdtem érteni Zbigniew Herbertet, aki, mosolygó sztoikusként, szülővárosából az antik mítoszok világába és a napfényes görög városokba menekült.

